

RECENSIES

SOCRATES VERMINKT

I.F. Stone, *Het proces Socrates*, Baarn, Anthos/In den Toren, Schoten, Westland, 1988, 292 blz., ISBN 90 246 4730 4

Stone is ongetwijfeld een achtenswaardige man. Hij is Amerikaan en een vermaard journalist. Op gevorderde leeftijd heeft hij zich aan de studie van de Griekse taal gezet en binnen de kortste keren een grote belezenheid verworven in de oud-Griekse literatuur. De snelheid en het enthousiasme waarmee dit alles is gebeurd, zijn echter niet bevorderlijk geweest voor de diepgang en de nauwkeurigheid van Stone's kennis. Dit merken we onder meer aan sommige transcripties van Griekse woorden. Zo lezen we *eautos* in plaats van *heautos*, *stomos* in plaats van *stoma*, *metic* in plaats van *metoik*, *Theognisus* in plaats van *Theognis*, *sophistoi* voor *sophistai*, *megal* voor *megas*. Steeds opnieuw blijkt de onvoldragenheid van Stones 'wetenschappelijke' uitspraken. Hij noemt de Atheense maatschappij zonder enige nuancering pedofiel en beweert dat een Pythische ode uitgevoerd werd ter gelegenheid van een Olympische zegepraal. Homerus, zegt Stone, oefent geen kritiek uit op de stijfhoofdige held Achilles. Een aandachtige lectuur van *Ilias* I, 1-5 had hem tot andere en betere inzichten kunnen brengen. In verband met de *Antigone* van Sophocles vindt Stone dat men te weinig aandacht aan de politieke implicaties van deze tragedie heeft besteed. Hij heeft waarschijnlijk nooit gehoord van de studies terzake van A. Hausler en G. Steiner. Nog altijd gelooft Stone dat het Harmodios en Aristogeiton te doen was om de tyrannie omver te werpen. Reeds Thucydides had dit ballonnetje doorgeprikt. Hij wil het onjuiste van de Socratisch-Platonisch opvattingen over de ziel aantonen door te verwijzen naar het *mens sana in corpore sano* van Iuvenalis en schrijft dan zonder verpinken de meest groteske onzin neer. In een voetmoot legt hij de organisatie en de werking uit van de Romeinse *comitia centuriata*; wat hij daarover ten beste geeft, is even onjuist als onverstaanbaar.

Omdat Stone als journalist het politiek en sociaal bestel van de Verenigde Staten zeer kritisch heeft bekeken zonder daarbij een blad voor de mond te nemen, voelt hij zich waarschijnlijk enigermate verwant aan de figuur van Socrates, die evenmin mals was voor de Atheense democratie en aan wie de gifbeker voor eeuwig het zwijgen oplegde. Dat Socrates ter dood werd veroordeeld en terechtgesteld in het democratische Athene van de vijfde eeuw, waarin de vrijheid van woord en mening gegarandeerd was, doet bij Stone de kwellende vraag rijzen hoe deze aanslag op het vrije woord precies in Athene kon gebeuren. Een bevredigend antwoord op deze vraag veronderstelt, volgens Stone, dat men zich rekenschap geeft van het standpunt en de inzichten van de eisende partij: men moet trachten zich een idee te vormen van de manier waarop de Atheners die Socrates hebben veroordeeld hem gezien hebben, en pogen Socrates te bekijken door de ogen van de modale Athener en niet door de bril van bijvoorbeeld Xenophon en Plato, vertegenwoordigers van de Atheense aristocratie en wier kijk op Socrates niet zuiver is, bezoedeld en beladen met apologetische en idealiserende tendensen. Wat nu eigenlijk het pleidooi is van de eisende partij, komt in het boek nergens duidelijk uit de verf. Trouwens na vele beschouwingen over Socrates' non-conformisme op politiek, filosofisch en religieus gebied, deelt Stone mee dat de brokstukken en fragmenten van

de oude komedie aangeven hoe Socrates door zijn stadsgenoten lange tijd werd beschouwd als een merkwaardige — en zelfs beminnelijke — excentriekeling, een 'stadstypé'. Wanneer in deze houding verandering is gekomen, waarom men hem uiteindelijk als een staatsgevaarlijk en ordeverstoring element is gaan zien, op zulke vragen gaat Stone niet in.

Om het ontbrekende pleidooi van de eisende partij te herstellen, moet Stone noodzakelijkerwijze een beroep doen op de getuigenissen van Xenophon en Plato. Stone zelf beseft dat dit voor zijn opzet geen comfortabel uitgangspunt is. De xenophontische Socrates is, volgens het woord van Stone, banaal en nietszeggend, een filister en bij gelegenheid zelfs een koppelaar. Bij Plato valt niet meer uit te maken wat eigenlijk tot Socrates behoort en hoeveel op rekening moet worden geschreven van Plato's 'verbloemend' genie. Nochtans zal Stone, zijn eigen laetdunkende kritiek ten spijt, de *Memorabilia Socratis* van Xenophon leegplunderen om Socrates te kelderen en de inlichtingen hem door Plato verstrekt, gebruiken alsof ze zonder meer op Socrates toepasselijk zijn.

Voor iedereen die ook maar enigszins vertrouwd is met de geschriften van Xenophon en Plato is het zonder meer duidelijk dat Socrates soms scherpe kritiek op de Atheense democratie heeft gespuid. Karl Popper beweert in zijn beroemde werk *The Open Society and its Enemies* dat Socrates, een van de grote geesten van de aan intellect zo rijke vijfde eeuw, verre van een vijand te zijn van de democratie, door zijn kritiek een onschatbare bijdrage heeft geleverd tot het ontstaan en de groei van wat voor een democratie een onmisbaar fundament is, namelijk "het geloof in de mens, in de rechtvaardigheid voor iedereen en in de menselijke rede". Stone van zijn kant heeft met veel ijver alle onheuse uitspraken van Socrates verzameld; in een betoog dat hij uitsmeert over honderdvijfentwintig bladzijden poogt hij te bewijzen dat Socrates op meerdere fundamentele wijsgerige kwesties met zijn tijdgenoten grondig van mening verschilde. Welke ook de afwijkingen zijn die Stone bij Socrates meent vast te stellen, telkens opnieuw herhaalt hij dat uit al wat Socrates leert, zegt, doet en onderzoekt alleen maar zijn vijandschap en zijn afkeer blijken voor de stad Athene, haar democratische instellingen, haar politici en het *demos*. Onder de pen van Stone schrompelt Socrates tot een hatelijk individu, een soort monstertje dat enkel de vernietiging van de democratie nastreeft en zijn discipelen er minstens onrechtstreeks toe aanzet om eventueel met geweld dit doel te bereiken. Stone schijnt niets te hebben gevat van Socrates' bijdrage tot het geestesleven van het vijfde-eeuwse Athene en tot de Westerse cultuur in het algemeen. Ik hoef hier niet te herhalen wat anderen hierover op uitstekende wijze hebben verwoord. Het moge volstaan hier te verwijzen naar de prachtige bladzijden die Allan Bloom aan Socrates wijdt in zijn *De gedachteloze generatie*.

De uiteenzetting gewijd aan Socrates' dissidente politieke opvattingen is bezaaid met verwijten en aantijgingen aan zijn adres : royalist, negatieve dialecticus, snob, verwaand, cynicus, wreed, ego-tripper, opportunist, snoever, scepticus, aanmatigend en arrogant. Zijn leerlingen noemt hij vlasbaardige naäpers en pioniers in bandeloze wijsheid. Vooral Plato deelt in de klappen die Stone zo kwistig uitdeelt. Hij is een meester van subtiliteit en dubbelzinnigheid die er niet voor terugdeinst om bijwijken op zijn zo geeërde leermeester een satire te schrijven. De ideeënleer is belachelijk, fenomenale onzin, een verzameling metafysische en semantische muggezifterijen. Stone vindt overigens dat ontologie en epistemologie veelkoppige monsters en griezelige raadsels zijn. Om dit rekwisitoor met zijn itriterende verstrengeling van minderwaardig journalistiek jargon en pseudo-wetenschappelijke ernst, te onderschragen, jongleert Stone met citaten uit Xenophons *Memorabilia* en Plato's dialogen. Hij haalt daarbij allerlei

passages uit hun verband en interpreteert ze steeds in een voor Socrates vijandige zin. Een drietal voorbeelden. In *Gorgias* 21d zegt Socrates dat hij de enige is die in Athene de kunst van het ware staatsmanschap beoefent. Stone, heel verontwaardigd, merkt op dat dit niet Socrates' meest bescheiden moment was. In de volgende zin echter verklaart Socrates deze uitspraak door te zeggen dat hij nooit heeft willen vleien, maar steeds het goede en ware beoogd heeft. Deze correctie vermeldt Stone niet. In *Gorgias* 525e heet Socrates Thersites onwaardig eeuwige straffen te ondergaan. Hieruit blijkt, volgens Stone, in welke mate Socrates de gewone man misprijst. Doch dit oordeel over Thersites is niet van Socrates, maar wel de mening van de dichters. Zij beweren dat aan Thersites de eeuwige straffen werden ontzegd, omdat hij niet bij machte was onverzoenbare misdaden te begaan en hierom acht Socrates de gewone man Thersites gelukkiger dan diegenen die er wel toe in staat zijn. Als bewijs dat Socrates steeds met geringschatting spreekt over de grote Atheense politici verwijst Stone naar *Meno* 93b-94c. In deze passage evenwel bevestigt Socrates de uitnemende kwaliteiten van Themistocles, Aristides, Pericles en Thucydides, maar betreurt het dat ze niet bekwaam bleken te zijn om hun voortreffelijkheid over te dragen op hun eigen zonen. Een aantal teksten die in het voordeel van Socrates spreken en die de verwijten van Stone aan zijn adres zouden kunnen ontzenuwen, levert de auteur niet. Zo bevatten de *Memorabilia* van Xenophon een dialoog tussen Socrates en een jonge kandidaat-politicus, Glaucon. Vanuit democratische invalshoek geeft Socrates deze jonge man een overzicht van alle problemen waarmee een politicus te maken kan krijgen.

In de *Phaedo* van Plato spreekt Socrates op aangrijpende en ontroerende wijze zijn diepe en ongeveinsde sympathie uit voor zijn cipier. Hier geen spoor van de door Stone zo vaak onderstreepte minachting van Socrates voor de kleine man. In verband met Socrates' houding in de zaak van de Arginusen en tijdens de terreur van de Dertig Tyrannen, erkent Stone dat hij, geplaatst tegenover zijn plicht, rechtvaardig en moedig handelde. Toch vindt Stone als steeds het middel om de waarde van Socrates' gedrag bij deze gelegenheden te minimaliseren en te besluiten dat Socrates de tragische gebeurtenissen van 404 met onverschilligheid heeft ondergaan. Tot tweemaal toe beweert Stone dat Critias, oud-leerling van Socrates en een van de Dertig Tyrannen de ideeën van Socrates en Plato over het absolute koningschap met geweld in de praktijk heeft willen vertalen. Socrates royalistische opvattingen toeschrijven lijkt me een aberratie en voortgaande op sommige van zijn uitspraken zou men in hem even goed een theoreticus van de geweldloosheid kunnen zien. Met verwerping van het toen algemeen aanvaarde *ius talionis*, bevestigt hij immers in de *Crito* dat men nooit enige onrechtvaardigheid mag begaan, zelfs niet om onrecht met onrecht te vergelden.

Stones massieve aanval op Socrates verwekt de indruk dat hij alleen in deze verlichte, democratische vijfde eeuw met oligarchische ideeën en voorkeuren rondliep. Niets is minder waar. Er wordt wel eens beweerd dat alle geesten van betekenis in de vijfde en de vierde eeuw v.C., met uitzondering van de Sofisten en van Euripides, in het kamp stonden van de aristocratie en van de reactie: Pindarus, Aeschylus, Heraclitus, Parmenides, Empedocles, Herodotus, Thucydides zijn zelf aristocraten, en de burgerzonen Sophocles en Plato zijn volstrekt solidair met de aristocratie. Deze uitspraak van A. Hausler in zijn *Sociale geschiedenis van de kunst* is misschien wat overtrokken; doch ze bewijst ten overvloede dat Socrates geen alleenstaand of geïsoleerd geval is. Alleen wordt de vraag dan des te prangender waarom de Atheense democratie precies Socrates als slachtoffer heeft uitgekozen. Daarop heeft Stone bij de ontrafeling van het proces van Socrates geen afdoende antwoord gegeven.

Em. JANSSENS